

DOI: <https://doi.org/10.32782/2521-666X/2023-81-12>

УДК: 34.722:364.46

Редько К.Ю.

кандидат економічних наук, доцент,
старший науковий співробітник,
Державна установа «Інститут досліджень науково-технічного
потенціалу та історії науки імені Г.М. Доброва»
Національної академії України,
Центр інновацій та технологічного розвитку
ORCID: <https://orcid.org/0000-0003-2609-3471>

Ткаченко І.О.

студентка,
Навчальний-науковий інститут прикладного та системного аналізу
Національного технічного університету України
«Київський політехнічний інститут імені Ігоря Сікорського»
ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-2684-0126>

Redko Kateryna

State Institution «G.M. Dobrov Institute
for Scientific and Technological Potential and Science History Studies»
National Academy of Sciences of Ukraine,
Centre for Innovations and Technological Development

Tkachenko Ivanna

The Institute for Applied System Analysis of the
National Technical University of Ukraine
“Igor Sikorsky Kyiv Polytechnic Institute”

РОЗВИТОК СОЦІАЛЬНОГО ПІДПРИЄМНИЦТВА В УКРАЇНІ

DEVELOPMENT OF SOCIAL ENTREPRENEURSHIP IN UKRAINE

Соціальне підприємництво – актуальний шлях розвитку будь-якого суспільства, оскільки воно поєднує в собі соціальну місію з бізнес-підходом. Актуальність соціального підприємництва визначається тим, що воно здатне забезпечити розв'язання соціальних проблем, які не вирішуються державою чи комерційними організаціями. Соціальні підприємства можуть працювати у галузях, таких як охорона здоров'я, освіта, екологія, соціальна допомога та інші. Вони забезпечують розвиток соціально-економічних систем та зменшують вплив нерівності на суспільство. У статті розглянуто фактори, які впливають на зростання популярності впровадження соціального підприємництва, визначено його переваги та недоліки. Також проаналізовано досвід ведення цієї форми бізнесу в найуспішніших європейських країнах та в Україні зокрема. Авторами запропоновано декілька шляхів впровадження проектів соціального підприємства з метою післявоєнного відновлення України.

Ключові слова: соціальне підприємництво, інновації, соціальний ефект, післявоєнне відновлення, соціальна місія.

The article is devoted to the issue of relevance and development of social entrepreneurship in Ukraine. Social entrepreneurship is a relevant way of development of any society, as it combines a social mission with a business approach. The relevance of social entrepreneurship is determined by the fact that it can provide solutions to social problems that cannot be solved by the state or commercial organizations. Social enterprises can work in such sectors as health care, education, ecology, social assistance, and others. They ensure the development of socio-economic systems and reduce the impact of inequality on society. The article examines the factors that influence the growing popularity of the implementation of social entrepreneurship, among which the need for innovation, increasing public interest in social issues, and others can be highlighted. Based on this, the advantages and disadvantages of social enterprises were determined. The experience of conducting this form of business in the most successful European countries, such as Great Britain, France, Germany, and the Netherlands, is also analyzed. There are many successful examples of social enterprises implemented in Ukraine. The authors also proposed several ways of implementing social entrepreneurship projects with the aim of post-war recovery of Ukraine. The purpose of the article is to clarify the basic principles of social entrepreneurship, the reasons for its growing popularity in Europe and Ukraine in particular. Also, to analyze the experience of the most successful European countries in the implementation and support of social enterprises, as well as to investigate aspects of the development of this business in Ukraine. To propose possible options for the post-war recovery of

Ukraine through the implementation of social entrepreneurship projects. Even though the number of scientists who researched the issue of social entrepreneurship is large, in today's realities there are very few works that consider the issue of social entrepreneurship as part of the post-war reconstruction of Ukraine. The authors show in the article that social enterprises create innovative solutions for social problems, create new jobs and reduce unemployment. They also provide affordable services for the population, solve problems in the fields of education, health care and ecology.

Key words: social entrepreneurship, innovation, social effect, post-war recovery, social mission.

Постановка проблеми. Одним з ключових факторів, який визначає успішність будь-якої країни, незалежно від рівня її соціально-економічного розвитку, полягає у забезпеченні належного рівня соціальної стабільності в суспільстві. Для досягнення успіху необхідно, щоб три головні сектори держави – влада, бізнес та громада – гармонійно та системно співпрацювали між собою. Сьогоднішні умови вимагають вирішення соціальних проблем за допомогою підприємницьких засобів [1].

Саме тому розвиток соціального підприємництва є вкрай актуальним в сучасному світі, оскільки поєднує у собі соціальну місію з дисципліною бізнесу, його інноваційністю та рішучістю. Розвиток соціального підприємництва є важливим чинником, який підвищує потенціал господарського розвитку регіональних соціально-економічних систем, і стає стратегічним пріоритетом.

Аналіз останніх досліджень та публікацій. Різні аспекти соціального підприємництва викликають зацікавленість у багатьох зарубіжних (Парул Гупта, Сумедха Чаухан, Джастін Пол, М.П. Джаісвал [2], Тіна Саебі, Нікола Дж. Фосс, Стефан Ліндер [3], Среєвас Сахасранам, М.К. Нандакумар [4]) та вітчизняних (Сіренко Н.М., Лункціна Т.І. [5], Шоля Р.І. [6], Косович Б.І. [7]) науковців. Не зважаючи на те, що цей перелік не є вичерпним, в реаліях сьогодення представлено дуже мало праць, які розглядають питання соціального підприємництва як частину післявоєнного відновлення України.

Мета статті. З'ясувати основні засади соціального підприємництва, причини зростання його популярності в Європі та Україні зокрема. Також проаналізувати досвід найуспішніших країн Європи з впровадження та підтримки соціальних підприємств, а також дослідити аспекти розвитку цього бізнесу в Україні. Запропонувати можливі варіанти післявоєнного відновлення України шляхом реалізації проектів соціального підприємництва.

Виклад основного матеріалу. Соціальне підприємництво – це форма підприємництва, яка спрямована на вирішення соціальних проблем, які ставлять під загрозу благополуччя та розвиток громади.

У соціального підприємства дві рівнозначні мети: дохід і соціальна користь. Ціль соціального підприємства полягає в тому, щоб забезпечити розв'язання соціальних проблем, таких як безробіття, виключення зі суспільства, екологічні проблеми тощо, а також

заробляти гроші, щоб фінансувати свою діяльність. Цей вид підприємництва стає все більш популярним у світі та в Україні зокрема.

Досягнення місії соціальних підприємств полягає в різних напрямках: продаж товарів власного виробництва, підтримка різноманітних проектів (соціальних, культурних, спортивних), працевлаштування представників незахищених верств населення. У цьому випадку одне підприємство може займатися різними видами діяльності одночасно (рис. 1).

Зростання популярності соціального підприємництва можна пояснити декількома факторами:

1. Сприйняття бізнесом своєї відповідальності за соціальні проблеми. У сучасному світі багато людей вважають, що не тільки держава повинна забезпечувати соціальну підтримку, але й бізнес повинен брати на себе відповідальність за соціальні проблеми і сприяти їх вирішенню.

2. Потреба в інноваціях. Соціальне підприємництво часто створює нові технології, продукти та послуги, які можуть вирішувати соціальні проблеми та підвищувати якість життя людей.

3. Підвищення інтересу громадськості до соціальних питань. Зростання соціальної активності людей та збільшення числа неприбуткових організацій, які працюють над рішенням соціальних проблем, призвело до зростання інтересу до соціального підприємництва.

4. Підтримка держави та міжнародних організацій. Уряди багатьох країн та міжнародні організації надають підтримку соціальному підприємництву, що забезпечує зростання цього сектору бізнесу.

Базуючись на високій популярності соціального підприємництва по всьому світу, вважаємо за необхідне виділити переваги та недоліки ведення бізнесу соціального спрямування, з якими можна ознайомитися в табл. 1.

Для порівняння стану соціального підприємництва в різних країнах або регіонах можна використовувати певні статистичні дані. По-перше, кількість соціальних підприємств: це дозволяє зрозуміти, наскільки розвинена сфера соціального підприємництва в окремих країнах. По-друге, обсяг інвестицій у соціальне підприємництво: цей показник показує наскільки ґрунтовною є підтримка з боку держави, бізнесу та інших організацій. Також важливим показником є кількість людей, які працюють у соціальних підприємствах: це дозволяє зрозуміти вплив соціального підприємництва на зайнятість та розви-

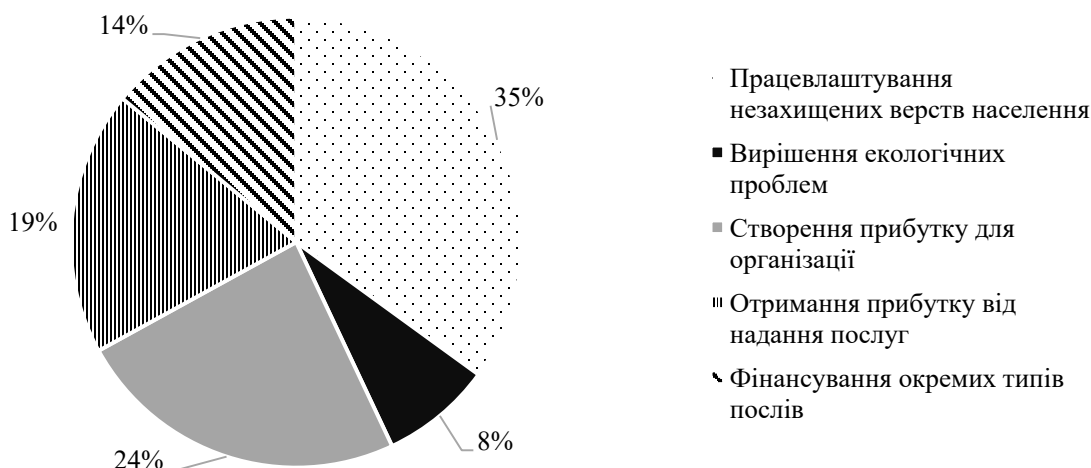

Рис. 1. Основні види діяльності соціальних підприємств в Україні, 2020 р.

Джерело: Побудовано авторами на основі [8]

Таблиця 1

Переваги та недоліки соціального підприємництва

Переваги	Недоліки
<ol style="list-style-type: none"> 1. Вирішення соціальних проблем: соціальні підприємства зосереджуються на розв'язанні соціальних проблем та поліпшенні якості життя людей. 2. Необхідність для спільноти: соціальні підприємства є необхідними для спільноти, оскільки вони забезпечують роботу та надають соціальні послуги, які можуть бути важливими для розвитку спільнот. 3. Інновації: соціальні підприємства часто використовують нові технології та інноваційні підходи, що дозволяє їм створювати нові рішення для соціальних проблем. 4. Підвищення соціальної свідомості: соціальні підприємства працюють з громадою, збільшуючи свідомість та залучаючи людей до вирішення соціальних проблем. 	<ol style="list-style-type: none"> 1. Фінансові виклики: соціальні підприємства часто стикаються з фінансовими викликами, так як вони залежать від соціальних інвестицій та фінансової підтримки. 2. Значна конкуренція: соціальні підприємства працюють у секторі, який є досить конкурентним, особливо в місцевих громадах. 3. Невідомість: багато людей не знають, що таке соціальне підприємництво та не розуміють його значення та важливість. 4. Складність вимірювання: соціальний вплив соціальних підприємств не завжди можна виміряти, що робить складним оцінку їх успішності та ефективності.

Джерело: складено авторами

ток суспільства. Ще одним значущим показником є кількість людей, які отримали користь від діяльності соціальних підприємств: він показує наскільки соціальні підприємства успішно вирішують соціальні проблеми та покращують якість життя людей. Останнім, але не менш важливим можна вважати результат діяльності соціального підприємництва: цей показник дозволяє оцінити ефективність різних соціальних проектів та ініціатив.

Оцінка соціального ефекту від діяльності підприємств одночасно є важливим та складним завданням, оскільки ці ефекти можуть варіюватися та їх часом буває важко оцінити. Однак, можна виділити деякі країни, які займають провідні позиції за соціальним ефектом від впровадження проектів та бізнесу соціальної спрямованості. Серед цих країн можна виділити Велику Британію, Францію, Італію, Канаду та Нідерланди. Перелічені країни характеризуються дуже розвинутою інфраструктурою соціального під-

приємництва, що допомагає значно покращувати соціальну стабільність у суспільстві та призводить до зменшення ризику виникнення проблем соціальної спрямованості.

Вагоме значення для успішної реалізації соціальних проектів має обсяг залучених інвестицій, оскільки вони є основним джерелом фінансування. За даними European Venture Philanthropy Association [9] можна виокремити топ-10 країн Європи за обсягом інвестицій у соціальне підприємництво станом на 2021 рік (рис. 2).

Аналіз зазначених обсягів інвестицій дозволяє дійти висновку, що в Європі присутній значний інтерес до соціального підприємництва, що в свою чергу є стимулом для збільшення кількості підприємств, зайнятих цією діяльністю. За даними Європейської комісії [10], кількість соціальних підприємств в країнах Європейського Союзу варіюється відносно їх розміру та економічного потенціалу. У табл. 2 можна

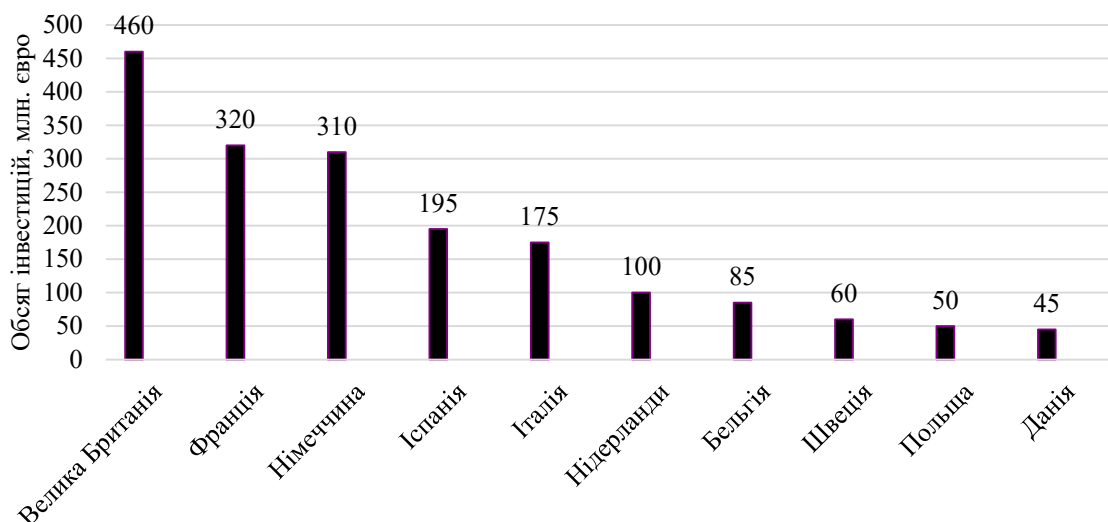

Рис. 2. Обсяг інвестицій у соціальне підприємництво в країнах Європи станом на 2021 рік

Джерело: побудовано авторами на основі [9]

ознайомитися з європейськими країнами, які мають найбільшу кількість соціальних підприємств. Для порівняння, в Україні наразі основним джерелом фінансування у сфері соціального підприємництва є інвестиції іноземних компаній, фондів та організацій. Спираючись на дані звіту Global Impact Investing Network [11], можна зазначити, що загалом спостерігається значне збільшення інвестування в українське соціальне підприємництво з 1,8 млн дол. у 2015 році до 22,2 млн дол. у 2019. Щодо кількості соціальних підприємств в Україні, за даними Державної служби статистики [12], станом на 1 січня 2022 року в Україні функціонувало 13 146 соціальних підприємств. Однак, слід зазначити, що в Україні було запропоновано декілька проєктів Закону про соціальне підприємництво у період з 2012 по 2015 роки, але досі його не було прийнято через побоювання щодо ризиків податкових переваг такої форми бізнесу, неспроможності ефективного контролю та перевірки критеріїв соціального підприємництва [13]. Зважаючи на те, що багато аспектів діяльності не набули юридичної чіткості та стандартизації, тому кількість таких підприємств в Україні може бути значно більшою.

Україна є однією з країн, яка активно розвиває соціальне підприємництво, особливо після Революції Гідності в 2014 році. Нижче представлено декілька рис, які визначають Україну у цьому секторі:

1. *Широкі можливості для розвитку:* Україна має великий потенціал для розвитку соціального підприємництва, завдяки великому ринку, низькій конкуренції та широкому спектру соціальних проблем, які потребують рішень.

2. *Підтримка держави:* Україна зосереджується на підтримці соціальних підприємств через фінансову підтримку, пільги та інші програми.

3. *Активність громадськості:* Україна має активну громадськість, яка підтримує розвиток соціального підприємництва та створює сприятливу атмосферу для розвитку нових соціальних ініціатив.

4. *Розвиток соціальних інновацій:* Україна є країною, де розвивається багато соціальних інновацій та нових технологій, які можуть бути використані для розв'язання соціальних проблем.

5. *Міжнародна підтримка:* Україна отримує підтримку від міжнародних організацій та донорів, які підтримують розвиток соціального підприємництва в країні.

Таблиця 2

Перелік країн ЄС за кількістю соціальних підприємств

Країна	Кількість соціальних підприємств (СП)
Італія	близько 320 000
Велика Британія	більше 100 000
Німеччина	близько 55 000
Франція	більше 30 000
Іспанія	більше 28 000
Бельгія	близько 11 000
Швеція	більше 10 000

Джерело: складено авторами на основі [10]

Україна також має великий потенціал для розвитку соціального підприємництва та створення соціальних ініціатив, які можуть позитивно вплинути на життя людей та розвиток країни в цілому.

Гарною практикою є використання досвіду інших країн. Україна може перейняти такий досвід від країн Європи з впровадження соціального підприємництва на кількох рівнях:

1. *Юридичний фреймворк.* Багато країн Європи розвинули спеціальний юридичний статус для соціальних підприємств, який забезпечує їм правовий захист та визначає їхні цілі та обов'язки. Україна може взяти на замітку такі приклади, як форма «Community Interest Company» у Великій Британії [14] або "Société à Mission" у Франції [15].

2. *Доступ до фінансування.* Багато країн Європи надають соціальним підприємствам пільги щодо оподаткування, дозволяючи їм залучати інвестиції та забезпечуючи фінансову стабільність. Такі програми, як «Social Impact Bond» в Нідерландах та «Social Innovation Fund» в Ірландії, можуть бути корисними для України.

3. *Розвиток екосистеми.* Багато країн Європи розвивають екосистему для соціального підприємництва, забезпечуючи різноманітні підтримку, таку як консультації, навчання та доступ до мережевих ресурсів. Україна може взяти на замітку такі ініціативи, як «Impact Hub» у Відні або «Social Innovation Academy» в Швеції.

Україна має певний досвід у партнерстві між секторами в контексті соціального підприємництва, який може бути корисним для країн Європи. Наприклад, в Україні були створені різноманітні ініціативи та програми, що передбачають партнерство між державним сектором, бізнесом та громадськими організаціями.

Також український досвід партнерства між секторами може бути корисним у контексті реалізації соціальних проектів. Наприклад, в Україні вже є приклади партнерства між бізнесом та громадськими організаціями для реалізації соціальних проектів у галузі охорони здоров'я, освіти, культури та інших сферах:

1. Соціальний проект «Теплі серця» – це соціальна платформа, яка допомагає збирати кошти та надавати допомогу вимушеним переселенцям та людям, які постраждали від війни на сході України.

2. SocialBoost – це соціальний акселератор, який надає фінансову та консультативну підтримку соціальним підприємствам в Україні.

3. Інкубатор соціальних інновацій Social Impact Hub – це організація, яка допомагає соціальним підприємцям розвиватися та залучати фінансові ресурси для розвитку своїх проектів.

4. Фонд «Світло надії» – це благодійний фонд, який надає допомогу дітям з онкологічними захворюваннями та їхнім родинам. Фонд діє на засадах соціального підприємництва та залучає фінансові ресурси на розвиток своєї діяльності.

Соціальне підприємництво може мати значний вплив на післявоєнне відновлення України, забезпечуючи зайнятість, покращення якості життя та соціальну інтеграцію уразливих груп населення.

Одним з можливих напрямків соціального підприємництва під час майбутнього відновлення може бути виробництво екологічно чистих товарів, що не лише стимулює зелений розвиток, а й може забезпечити зайнятість людей, які втратили роботу під час повномасштабного вторгнення. Також соціальні підприємства можуть створювати робочі місця для ветеранів або людей, які постраждали внаслідок війни, допомагаючи їм повернутися до нормального життя.

Іншим можливим напрямком є розвиток соціального підприємництва в сфері охорони здоров'я, яке може забезпечити доступ до медичних послуг та ліків для бідних та вразливих груп населення.

Станом на початок 2023 року, в Україні можна виокремити такі типи соціального підприємництва за критерієм соціального спрямування (табл. 3).

Крім того, соціальні підприємства можуть забезпечувати доступ до освіти та підтримки розвитку малого бізнесу для людей, які були змушені залишити свої домівки та родини внаслідок конфлікту.

Загалом, соціальне підприємництво може стати важливим інструментом для підтримки післявоєн-

Таблиця 3

Типи соціального підприємництва за критерієм соціального спрямування в Україні

Типи соціального підприємництва за критерієм соціального спрямування	Приклади
Частина доходів інвестується на підтримку діяльності громадських організацій, соціальних або екологічних ініціатив.	кафе-кондитерська Pan-Chocolatier, магазини «Шафа добра», ресторани Urban Space 100 та Urban Space 500, онлайн-платформа Мурахи, соціальна майстерня WoodLuck, благодійна лавка «Доброслон», центр ремесел «Дустан».
Працевлаштування представників вразливих груп населення.	соціальна пекарня «Горіховий Дім», пекарня Good Bread from Good People, спільнота взаємодопомоги «Оселя», Veterano Pizza, Veterano Coffee, Veterano Brownie, Пекарня 21.3; Зелений Птах, лабораторія ресайклінгу Zelenew, манікюрний кабінет «Кульбабка».
Актуалізація та популяризація важливих соціальних проблем та сприяння їх вирішенню.	онлайн-магазини Zero Waste, OZERO, Enactus Ukraine, веганське кафе Dogs Like Ducks.

Джерело: сформовано авторами на основі [16]

3. Saebi, T., Foss, N., Linder, S. (2019). Social Entrepreneurship Research: Past Achievements and Future Promises. *Journal of Management*. Vol. 45. № 1. DOI: <https://doi.org/10.1177/0149206318793196>. URL: <https://journals.sagepub.com/doi/pdf/10.1177/0149206318793196> (accessed: 05.03.2023).
4. Sahasranamam, S., & Nandakumar, M. K. (2020). Individual capital and social entrepreneurship: Role of formal institutions. *Journal of Business Research*. Vol. 107, pp. 104–117. DOI: <https://doi.org/10.1016/j.jbusres.2018.09.005>. URL: <https://www.sciencedirect.com/science/article/abs/pii/S0148296318304454> (accessed: 05.03.2023).
5. Sirenko N.M., Lunkina T. I. (2016). Socialjne pidpryjemnyctvo v Ukrajinі: osnovni aspekty. [Social entrepreneurship in Ukraine: main aspects.]. *Sustainable economic development*. Vol.1. Available at: http://dspace.mnau.edu.ua/jspui/bitstream/123456789/1904/1/_1_2016%20%2d1%81%20%2db8%2d1%80%20%2db5%20%2bd%20%2ba%20%2be%20%2d1%80%2d1%83%2d1%81.pdf (accessed: 07.03.2023).
6. Sholia R.I. (2019). Socialjne pidpryjemnyctvo v Ukrajinі jak trend ekonomichnogho rozvytku. [Social entrepreneurship in Ukraine as a trend of economic development]. *Scientific Bulletin of the Uzhhorod National University. Series: International economic relations and the world economy*. Vol. 26 (2). Available at: <https://dspace.uzhnu.edu.ua/jspui/bitstream/lib/27356/1/%2d0%2da1%2d0%2d9e%2d0%2da6%2d0%2d86%2d0%2d90%2d0%2d9b%2d0%2dac%2d0%2d9d%2d0%2d95%2d0%2d0%2d9f%2d0%2d86%2d0%2d94%2d0%2d9f%2d0%2da0%2d0%2d98%2d0%2d84%2d0%2d9c%2d0%2d9d%2d0%2d98%2d0%2da6%2d0%2da2%2d0%2d92%2d0%2d9e%20%2d0%2d92%20%2d0%2da3%2d0%2d9a%2d0%2da0%2d0%2d90%2d0%2d87%2d0%2d9d%2d0%2d86%20%2d0%2daf%2d0%2d9a%20%2d0%2da2%2d0%2da0%2d0%2d95%2d0%2d9d%2d0%2d94%20%2d0%2d95%2d0%2d9a%2d0%2d9e%2d0%2d9d%2d0%2d9e%2d0%2d9c%2d0%2d86%2d0%2d0%2d9d%2d0%2d9e%2d0%2d93%2d0%2d9e.pdf> (accessed: 07.03.2023).
7. Kosovych B. I. (2020). Socialjne pidpryjemnyctvo v Ukrajinі: aktualjni pytannja stanovlennja. [Social entrepreneurship in Ukraine: current issues of formation]. *Economy and the state*. Vol. 3. pp. 77–81. Available at: http://www.economy.in.ua/pdf/3_2020/16.pdf (accessed: 09.03.2023).
8. Annual Report. The year of the Social Economy Action Plan 2021 (2022). URL: <https://www.socialeconomy.eu.org/wp-content/uploads/2022/05/annual-report-social-economy-2022-interactive.pdf> (accessed: 09.03.2023).
9. EVPA. Europe's impact finance network. Available at: <https://www.evpa.ngo/> (accessed: 10.03.2023).
10. European commission. Available at: https://commission.europa.eu/index_en (accessed: 10.03.2023).
11. Hand, D., Dithrich, H., Sunderji, S., Nova, N. The 2020 Annual Impact Investor Survey. Global Impact Investing Network. June 11, 2020. Available at: <https://thegiin.org/research/publication/impinv-survey-2020/> (accessed: 12.03.2023).
12. State Statistics Service of Ukraine. Available at: <https://www.ukrstat.gov.ua/> (accessed: 03.03.2023)
13. Kornetsky Artem, Androshchuk Bohdan. Social Entrepreneurship in Ukraine: An Effective Tool for Overcoming Challenges? *Social Business In UA*. 4 Червня 2019. Available at: https://socialbusiness.in.ua/knowledge_base/social-entrepreneurship-in-ukraine-an-effective-tool-for-overcoming-challenges/ (accessed: 13.03.2023).
14. The community and charitable company law specialists. Community Companies – A Company Law Solutions Company. Available at: <https://www.communitycompanies.co.uk/community-interest-companies> (accessed: 15.03.2023).
15. Société à Mission. Available at: <https://societeamission.com/> (accessed: 17.03.2023).
16. Kornetskyi A. (2021) Veterano Pizza, «Ghorikhovyj Dim», «Ukraina bez smittja» – biznes, jakyj prykhovuje svoju socialjnistj, bo v Ukrajinі ce nepopuljarno. Jak ce zminyty. [Veterano Pizza, "Nut House", "Ukraine without garbage" – a business that hides its sociality, because it is not popular in Ukraine. How to change it]. *Forbes Ukraine*. November, 21. Available at: <https://forbes.ua/leadership/veterano-pizza-gorikhoviy-dim-ukraina-bez-smittya-biznes-ya-kiy-prikhovue-svoju-sotsialnist-bo-v-ukraini-tse-nepopulyarno-yak-tse-zmyniti-20112021-2815> (accessed: 19.03.2023).